

ЛИТВИНЧУК НАТАЛІЯ

**ОПИСОВО-СТАТИСТИЧНІ ВИДАННЯ Й ДІЛОВОДНА
ДОКУМЕНТАЦІЯ II ПОЛОВИНИ XIX - ПОЧАТКУ XX ст.
ЯК ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ПРОМИСЛІВ І РЕМЕСЕЛ СУМЩИНИ**

У даній статті подано огляд описово-статистичних видань й опублікованої та неопублікованої діловодної документації II половини XIX - початку XX століття, які представляють значний інтерес для вивчення історії розвитку й особливостей побутування промислів і ремесел на території Сумщини. В результаті аналізу відповідної історіографії та джерельної бази зазначеного періоду встановлено, що досвід статистично-економічного вивчення промислово-ремісничогої діяльності став підґрунтям для розвитку етнографічного напрямку студіювання народного виробництва, результати якого найвиразніше проявилися у 70-х роках XIX - на початку XX ст.

Промисли і ремесла Сумщини стали невід'ємною частиною народної культури як у її матеріальному, так і специфічно духовному виявленні. З одного боку, базуючись на використанні природно-географічних ресурсів, вони репрезентують господарське предметно-речове виробництво, допоміжні заняття і побутове споживання, а з іншого, маючи за основу ручну працю й способи художнього оздоблення виробів, - є виявом народного декоративно-ужиткового мистецтва. Тому їх вивчення посідає чільне місце у вітчизняній етнології й суміжних мистецтвознавчих дисциплінах. Разом із тим, промислово-ремісниче виробництво й галузі господарства у другій половині XIX - на початку XX ст. склали основу життєзабезпечення традиційного суспільства, тим самим визначаючи соціально-економічний розвиток окремих повітів і губерній в цілому. Відповідно історіографія промислів і ремесел Сумщини цього періоду представлена багатьма друкованими працями, авторами яких є відомі історики, географи, економісти, статисти тощо. Потужну джерельну базу становить і діловодна документація, значна частина якої зберігається в архівних установах і до цього часу залишається неопублікованою. Відтак виникає необхідність охарактеризувати дані джерела, що до цього не було темою окремого наукового вивчення.

Враховуючи рівень наукового осягнення відповідної літератури й неопублікованих матеріалів вважаємо за необхідне у даній статті проаналізувати друковані праці описово-статистичного змісту, які є малодослідженою ділянкою української етнографії, а також зробити огляд виявлених архівних джерел, здебільшого представлених відомчими документами (спеціальними інструкціями, циркулярами, наказами та ін.), що слугуватиме розширенню поля наукового вивчення промислів і ремесел Сумщини періоду другої половини XIX - початку XX ст.

Розпочинаючи висвітлення проблеми, маємо також зауважити, що територія сучасної Сумщини з огляду на її колишній адміністративно-територіальний поділ, зокрема кінця XIX - початку XX ст., була частинами трьох малоросійських губерній: Чернігівської з місцинами Новгород-

Литвинчук Наталія Василівна - мистецтвознавець відділу "Український етнологічний центр" Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України

Сіверського, Кролевецького, Глухівського, Конотопського повітів; Полтавської з Роменським повітом; Харківської з Сумським, Лебединським, Охтирським повітами та Курської губернії Російської імперії з Путивльським повітом*. Тому передусім звертаємо увагу на ті праці, в назвах яких містяться означення згаданих губерній, повітів (або більш ранніх означень на кшталт “намісництво”, “полк”, “єпархія”).

Активний розвиток капіталістичних виробничих сил і суспільних відносин зумовлює появу в 40-х - 60-х роках XIX ст. низки економіко-статистичних видань, в яких містилися дані про певні галузі промислового і ремісничого виробництва. Одним з найпомітніших є багатотомне видання “Военно-статистическое обозрение Российской империи...”, книги якого присвячені окремо взятим губерніям, у тому числі Чернігівській, Полтавській, Харківській та Курській [1-4]. Кожна з цих книг має розділ “Промисловість”, де головним чином характеризуються виробничі функції і число наявних фабричних та заводських підприємств, асортимент їх продукції, фаховий і кількісний склад робітників, особливості організації праці тощо. Натомість фактичний матеріал з тематики кустарних промислів та ремесел є надто розрізненим: в одних книгах він обмежується лише переліком промислів або ремесел щодо деяких повітів чи губернії загалом, в інших - є змістовнішим, оскільки містить відомості про необхідний для певного ремесла сировинний матеріал, особливості його добування чи культивування, специфіку розташування того чи того виробництва, ринки збуту ремісничої продукції тощо.

Подібною за характером змісту є книга “Статистические труды Ивана Федоровича Штукенберга. Описание Полтавской губернии” [35] із фрагментарним оглядом промислових підприємств та сільських промислів загалом по губернії, з короткими даними щодо господарювання в галузі бджільництва, рибальства, а також торгівлі, ярмарків. Два збірника історико-географічних й соціально-економічних нарисів, які написані різними авторами і виходили під назвою “Записки Черниговского статистического комитета” [22-23], також дають досить обривчасту інформацію про місцеві галузі ремісництва, лише доповнюючи той чи інший загальний опис певного населеного пункту або повіту.

Особливе місце в історії вивчення традиційних промислів та ремесел періоду 50-х - 80-х років XIX ст. посідають історико-топографічні, історико-статистичні, історичні описи О. Шафонського, Філарета (Гумілевського), О. Лазаревського. Відмінною рисою книги О. Шафонського “Черниговского наместничества топографическое описание” [40] є вміщений тут спеціальний параграф “Торги. Промыслы и рукоделия. Пенька. Фабрики, заводы”, відомості якого датуються кінцем XVIII ст. Щоправда, відповідний матеріал має загальне територіальне приурочення. Зокрема, ми дізнаємося, що в лісистій місцевості тодішньої Чернігівщини добували болотну руду, селітру, виготовляли папір та скло, а також розводили овець, з шерсті яких робили домашнє сукно, вирощували коноплі, з яких ткали полотно, займались бортництвом тощо. Цінною для розуміння розвитку ремісничих занять є заувага автора про відсутність на означеній території у кінці XVIII століття

*Відповідні дані наведені за картою політико-адміністративного поділу України кінця XIX - початку XX ст. // Гаврилюк Н. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Н.К. Гаврилюк. - К.: Наук. думка, 1981. - С. 37.

достатньої кількості ремісників, про неекспортність ремісничих виробів [38, с. 21-22]. Короткі й загально-територіальні дані, переважно щодо монастирських землеволодінь, містять праці Філарета (Гумілевського) “Историко-статистическое описание Черниговской епархии...” [38-39], в яких фіксується наявність риболовецьких озер, мисливських та бортницьких угідь, з яких монастирі отримували відповідні прибутки, згадується виробництво поташу в селах північної частини губернії, наводяться дані про водяні млини та географію їх розміщення, лісовий промисел, цехове гончарне ремісництво тощо.

Фактичні дані про давні промисли має багатотомна праця О. Лазаревського “Описание старой Малороссии...” [27]. Висвітлюючи процеси заселення земель північно-східної частини Лівобережжя, автор виокремлює закономірності утворення в XVII ст. нових поселень саме біля дрібних поташних, склоплавильних, залізорудних, мукомельних підприємств, розкриває історію їх виникнення, називає імена власників, серед яких, за його словами, переважали представники козацької старшини. Завдяки матеріалам О. Лазаревського ми дізнаємося про особливості розвитку впродовж XVII-XVIII ст. таких промислів добувного і переробного типу, як: будництво, гутництво, рудництво, млинарство; суттєве значення мають авторські зауваження щодо поширення серед селян басейну р. Сейм лісових (дігтярного, смоляного), дров'яного та дерево-вугільного промислів.

Про ретельне і територіально детальніше економіко-статистичне вивчення кустарного виробництва свідчать чимало видань кінця XIX - початку XX ст. Одним із них є робота О. Русова “Описание Черниговской губернии” [34], де в розділі “Промышленность” автор подає не лише загальну характеристику губерських промислових підприємств (заводів, фабрик), часто розподіляючи їх залежно від обсягів виробництва й прибутковості, але й аналіз прибутковості місцевих кустарних промислів (як-то: ткацтва, чоботарства, гребінництва, ковальства, ложкарства тощо), вказує також на чинники, що спонукали селян до цих занять, окреслює проблеми мігруючих кустарів.

Проте у більшості праць зазначеного періоду хронологічно публікувались підсумки науково-суспільної діяльності спеціальних комісій і комітетів, які, працюючи при губернських та повітових земствах, розробляли програми для вивчення кустарних промислів і ремесел на місцях, проводили опитування та реєстрацію ремісників, збирали необхідні статистичні дані, організовували спеціалізовані виставки та інші заходи, заохочуючи населення опановувати ремісничу майстерність тощо. Серед цих видань, важливих для дослідження історико-економічних аспектів, варто назвати: “Труды комиссии по исследованию кустарной промышленности в России” [36], що містять цінні дані про розвиток кустарної промисловості в Чернігівській і Харківській губерніях; “Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России” [28-33] - багатотомне зібрання дослідницьких матеріалів за окремими губерніями; “Труды съезда деятелей по кустарной промышленности в С.-Петербурге” [37], де привертає увагу розгляд проблем, пов'язаних із загальним розвитком кустарної промисловості, удосконаленням її галузей, характеристикою кустарного ремісництва окремих регіонів, зокрема і Чернігівського. Маємо також низку здебільшого оглядово-статистичних українських губернських видань з теренів Полтавщини: “Кустари и ремесленники Полтавской губернии. По сведениям, собранным в 1898 и

1900 гг. ” [25], “Кустари и ремесленники Полтавской губернии. Цифровые данные по уездам и волостям губернии...” [26]. Окремі дані про ремісників Харківщини - характеристика зовнішності, соціального статусу, приналежності до того чи іншого класу селян, - опубліковані за редакцією І. Іванова у виданні Харківського губернського статистичного комітету “Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края” [24].

Разом із тим, досліджуючи історіографію промислово-ремісничого виробництва Сумщини, було виявлено, що пряме відношення до проблеми вивчення має опублікована та неопублікована діловодна документація. Так, в фондах Кролевецького та Охтирського краєзнавчого музеїв зберігаються друковані повітовими земствами у кінці ХІХ - на початку ХХ ст. звіти, доповіді та інші матеріали, що стосуються питань розвитку місцевих кустарних промислів. Зокрема, Журнали Кролевецьких повітових земських зборів, де йдеться про роботу кустарного комітету земства, спрямовану на посилення розвитку у м. Кролевець ткацького, гончарного, столярного, ковальського, шкіряного ремесла; про асигнування коштів на навчання місцевих мешканців гончарному ремеслу в тому чи іншому кустарно-промисловому осередку; про відкриття спеціалізованих навчальних майстерень; про напрямки популяризації нових удосконалених способів обробки ткацького сировинного матеріалу тощо [21]. У Доповідях Охтирським повітовим земським зборам 1911-1913 років містяться цікаві дані про ремесло плетіння в с. Боромля: особливості вирощування і заготівлю відповідної сировини, технологію виготовлення плетених речей із лози, соломи, шелюги; про ковальство і асортимент виробів слюсарно-ковальських майстерень м. Охтирка; про опанування майстерності виготовлення кустарних виробів у Охтирському й Боромлянському ремісничих училищах [17-20].

Вагому джерельну базу вивчення традиційних промислів та ремесел Сумщини становлять також неопубліковані матеріали фондів Державних архівів Сумської, Чернігівської й Полтавської областей. Серед архівних справ, що нас цікавлять, переважають матеріали 10-х - 20-х років ХХ ст. - спеціальні інструкції, циркуляри, накази, списки та реєстраційні картки кустарів, відомості про промислові підприємства тощо, які дозволяють об'єктивно оцінити стан розвитку кустарно-промислового виробництва в регіоні, а також простежити напрями державної діяльності щодо тих чи інших галузей підприємництва.

Значну кількість різноманітних документів 20-х років ХХ століття про стан кустарної промисловості на теренах досліджуваного регіону виявляємо в Державному архіві Сумської області. Зокрема, тут зберігаються прохання ремісників про видачу посвідчень, які дозволяли займатися торгівлею та ремісничою діяльністю, книги обліку видачі відповідних свідоцтв, відомості про влаштування виставок сільських виробів, ярмарків тощо. Зміст окремих документів розкриває основні напрями діяльності кустарних комітетів, що функціонували при повітових відділеннях народного господарства, а також загальний стан кустарної промисловості в окремих повітах губернії [7-12]. Цінними для нашого дослідження стали справи, зміст яких дозволяє аналізувати стан ковальства в південній частині Сумщини у 1920-1921 роках: оснащеність кузень, особливості їх діяльності, фаховий та кількісний склад працівників, робочий інструментарій, матеріальне становище ковалів [8-10]. Особливо цікавими є відомості про роботу ковальсько-слюсарних

майстерень, що функціонували на початку XX ст. при ремісничих училищах і складали гідну конкуренцію традиційним кузням [8; 9]. Певний інтерес викликають також анкети кустарних підприємств - кузень та ковальських майстерень Лебединського повіту [10]. Їх зміст допомагає встановити кількість кузень у волостях повіту, імена ковалів, склад працівників, місячні витрати на паливо та сировину, види робіт, які виконували на тому чи іншому підприємстві, дані про асортимент продукції. Також анкети дозволяють робити певні висновки щодо причин закриття кузень. Важливими є відомості про специфіку організації заводського та одноосібного селянського шкіряного виробництва у 1921 р. на Лебединщині [7; 12]. Значна кількість документів відображає загальну політику держави в напрямку організації кустарного виробництва [9; 11; 12].

Для вивчення традиційних промыслів та ремесел Сумщини особливий інтерес становлять також матеріали фонду Державного архіву Чернігівської області. Зокрема, для вивчення технології добування фарфорової глини у с. Полошках Глухівського р-ну важливими є документи однієї із хронологічно ранніх справ (60-і роки XIX ст.) Канцелярії Чернігівського цивільного губернатора [13]. Змістовні дані щодо стану ремісництва у 20-х роках XX ст. знаходимо у фонді, який містить матеріали Чернігівського губернського відділу кустарної промисловості [14]. Тут, окрім загальних даних про кількісний та фаховий склад кустарів-одинаків Шосткинського повіту 1921 р., виявляємо реєстраційні картки, в яких вказано імена ремісників, їх місце проживання, асортимент виробів, технічну оснащеність (інструментарій), обсяги виробництва. Окрім того, реєстраційними картками, які загалом мали 12 питань, передбачалося з'ясувати важливі характеристики фактів професійної діяльності ремісника: яку - головну чи другорядну роль відіграє його діяльність; наявність у нього землі та її площа; наявність учнів, їх кількість та вік; чи одноосібне в нього ремісництво, чи із залучення інших членів родини; тривалість його ремісничої діяльності. Певний інтерес становлять також опрацьовані документи Чернігівського губернського комітету, що стосуються шкіряної промисловості [15; 16]. З них ми довідуємося про шкіряні заводи Чернігівської губернії, зокрема й північних районів сучасної Сумщини, а саме: про кількість й географію розміщення, виробничі потужності, особливості заготівлі сировини, імена їх власників тощо.

У фондах Державного архіву Полтавської області для нашого дослідження має значення "Свод нормальных оценок крупных промышленных заведений Полтавской губернии" 1913-1916 років [5; 6], в якому зібрано короткі відомості про крупні промислові об'єкти, в тому числі й Роменського повіту. Зокрема, тут зафіксовано імена власників підприємств, їх тип і вартість. Із зібраної у справі інформації, насамперед, звертає на себе увагу той факт, що до числа крупних промислових закладів, серед яких цегельний, винокурний та миловаренний заводи, відносяться також різного типу млини, слюсарні та шерсточесальні майстерні, кузні, маслوبيїні, просорушки, крупорушки.

В цілому, аналіз відповідної історіографії й джерельної бази зазначеного періоду підтверджує її достатню репрезентативність і вказує на те, що досвід статистично-економічного вивчення промислово-ремісничого виробництва, який накопичувався впродовж багатьох десятиліть, неабияк сприяв розвитку

етнографічного напрямку студіювання промислів та ремесел, результати якого найвиразніше проявилися у 70-х роках XIX - на початку XX століття. Водночас, виявлені маловідомі або невідомі матеріали документальних джерел та архівів, які представляють значний інтерес для дослідження промислів і ремесел Сумщини, окреслюють подальші перспективи пошуку й опрацювань відповідної діловодної документації.

1. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального штаба: [у 17 т.]. - Т. 12. - Ч. 3: Полтавская губерния. - СПб.: Типография Департамента Генерального штаба, 1848. - С. 45-74.
2. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального штаба: [у 17 т.]. - Т. 12. - Ч. 1: Харьковская губерния. - СПб.: Типография Департамента Генерального штаба, 1850. - С. 101-120.
3. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального штаба: [у 17 т.]. - Т. 12. - Ч. 2: Черниговская губерния. - СПб.: Типография Департамента Генерального штаба, 1851. - С. 75-109.
4. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального штаба: [у 17 т.]. - Т. 13. - Ч. 3: Курская губерния. - СПб.: Типография Департамента Генерального штаба, 1850. - С. 68-164.
5. Державний архів Полтавської області (Держархів Полтавської обл.), ф. 107, оп. 1, спр. 2, арк. 13, 76-80.
6. Держархів Полтавської обл. ф. 107, оп. 1, спр. 3, арк. 13, 68-70.
7. Державний архів Сумської області (Держархів Сумської обл.), ф. Р-2572, оп. 1, спр. 2, арк. 3, 265-267.
8. Держархів Сумської обл., ф. Р-2572, оп. 1, спр. 8, арк. 1, 10, 12.
9. Держархів Сумської обл., ф. Р-2572, оп. 2, спр. 3, арк. 17-19, 35-36, 77.
10. Держархів Сумської обл., ф. Р-2572, оп. 2, спр. 5, арк. 11-30.
11. Держархів Сумської обл., ф. Р-2665, оп. 2, спр. 6, арк. 13.
12. Держархів Сумської обл., ф. Р-2665, оп. 2, спр. 7, арк. 18, 26, 29, 39, 56, 58.
13. Державний архів Чернігівської області (Держархів Чернігівської обл.), ф. 128, оп. 1, спр. 13093, 40 арк.
14. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-805, оп. 1, спр. 233, арк. 109-110, 115-190.
15. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-811, оп. 1, спр. 12, арк. 31, 72, 113.
16. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-811, оп. 1, спр. 33, арк. 5, 16, 36, 43, 78.
17. Доклады Ахтырской уездной земской управы Ахтырскому чрезвычайному уездному земскому собранию 24 апреля 1911 года. - Ахтырка: Типография А.П. Расторгуевой, 1911. - Вып. 1. - [71] с.
18. Доклады Ахтырскому 47-му очередному уездному земскому собранию 1911 года по агрономическому отделу и конспективный отчет по агрономическим мероприятиям с 1 января по 1 августа 1911 г. - Ахтырка: Типография А.П. Расторгуевой, 1911. - [63] с.
19. Доклады Ахтырскому 48-му очередному уездному земскому собранию 1912 года. По экономическим мероприятиям. - Ахтырка: Типография А.П. Расторгуевой, 1912. - [86] с.
20. Доклады Ахтырскому 49-му очередному уездному земскому собранию 1913 года. По распорядительному отделу. - [Б. м.: б. в.], [1913?]. - [93] с.
21. Журналы Кролевецкого уездного земского собрания очередных заседаний и чрезвычайных 1895 года. Смета расходов уездных земских сумм и раскладка денежных сборов по Кролевецкому уезду на 1896 г. - Чернигов: Типография Губернского Правления, 1896. - [288] с.
22. Записки Черниговского губернского статистического комитета: у 2 кн. - Кн. 1. - Чернигов: Губернская типография, 1866. - 256 с.
23. Записки Черниговского губернского статистического комитета: у 2 кн. - Кн. 2. - Чернигов: Губернская типография, 1868. - 222 с.
24. Иванов В. Современная деревня Харьковской губернии / В.В. Иванов // Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края. Издание Харьковского Губернского Статистического комитета / [Под ред. В. Иванова]. - Т. 1. - Х.: Типография Губернского Правления, 1898. - С. I-XXXII.
25. Кустари и ремесленники Полтавской губернии. По сведениям, собранным в 1898 и 1900 гг. - Полтава: Типо-Литография Л. Фришберга, 1901. - 133 с.
26. Кустари и ремесленники Полтавской губернии. Цифровые данные по уездам и волостям губернии. (Извлечения из данных 3-й подворной переписи населения губернии 1910 года)/Полтавское губернское земство. - Полтава: Электрич. типо-литограф. И.Л. Фришберга, 1913. - 33 с.
27. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления: у 3 т. / А. Лазаревский. - Т. 2: Полк Нежинский. - К.: Типография

- К.Н. Милевского, 1893. - 521 с.
 28. Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. - Т. 1. - СПб.: Типография В. Киришваума, 1892. - 428 с.
 29. Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. - Т. 2. - СПб.: Типография В. Киришваума, 1894. - 425 с.
 30. Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. - Т. 3. - СПб.: Типография В. Киришваума, 1895. - 228 с.
 31. Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. - Т. 4. - СПб.: Типография В. Киришваума, 1897. - 333 с.
 32. Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. - Т. 8. - СПб.: Типография "Север", 1907. - 411 с.
 33. Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. - Т. 9. - СПб.: Типография В. Киришваума, 1911. - 269 с.
 34. [Русов А.]. Описание Черниговской губернии. Составлено по поручению губернского земства членом Императорского русского географического общества А.А. Русовим: в 2 т. - Т. 2. - Чернигов: Типография губернского земства, 1899. - (Издание редакции "Земского Сборника Черниговской губернии"). - С. 255-295.
 35. Статистические труды Ивана Федоровича Штукенберга, издаваемые сыном автора, Антоном Штукенбергом, корпуса инженеров путей сообщения подполковником. - Статья 27: Описание Полтавской губернии: [пер. с нем.]. - СПб.: Типография И.И. Глазунова и комп., 1858. - С. 27-38.
 36. Труды комиссии по исследованию кустарной промышленности в России. - СПб.: Типография В. Киришваума, 1880. - Вып. 5. - [304] с.
 37. Труды съезда деятелей по кустарной промышленности в С.-Петербурге. 1910 г. - СПб.: Типография инженера Г.А. Беринштейна, 1910. - Т. 2. - Ч. 1, 2 и 3. - [389] с.
 38. [Филарет (Гумилевский)]. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - Кн. 3: Мужские монастыри. - Чернигов: Губернская типография, 1873. - 392 с.
 39. [Филарет (Гумилевский)]. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - Кн. 7: Стародубский, Мглинский, Новозыбковский, Глуховский и Нежинский уезды. - Чернигов: Типография Г.Л. Шапиры, 1873. - 439 с.
 40. [Шафонский А.] Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, из частей которых данное наместничество составлено, сочиненное Действительным Статским Советником и Кавалером Афанасием Шафонским. Съ четырьмя географическими картами. Въ Чернигове, 1786 г. Издал М. Судинко. - К.: Университетская типография, 1851. - С. 18-22.

Литвинчук Наталия

Описательно-статистические издания и делопроизводственная документация II половины XIX - начала XX столетия как источники изучения промыслов и ремесел Сумщины

В статье представлен обзор описательно-статистических изданий, опубликованной и неопубликованной делопроизводственной документации II половины XIX - начала XX столетия, которые представляют значительный интерес для изучения истории развития и особенностей бытования промыслов и ремесел на территории Сумщины. В результате анализа соответствующей историографии и источниковой базы указанного периода установлено, что опыт статистическо-экономического изучения промышленно-ремесленной деятельности стал основой для развития этнографического направления штудирования народного производства, результаты которого наиболее ярко проявились в 70-х годах XIX - в начале XX ст.

Lytvynchuk Natalia

Descriptive and statistic publications and documentation of the second half of the 19th century as the sources of Sumy region crafts and trades study

The article deals with the survey of descriptive and statistic publications and published and unpublished documentation of the second half of the XIXth century and the beginning of the XXth century which are very important for the research on history and peculiarities of crafts and trades existence in Sumy region. As a result of analyzing the corresponding historiography and source base of this period it was identified that the experience of statistical and economic research on craft and trade activity form the basis for ethnographic study of peoples craft and trade activity development with its findings appearing mostly in the 70-ies of the XIXth century and the beginning of the XXth century.